НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК «АСКАНІЯ-НОВА»
ІМЕНІ Ф.Е. ФАЛЬЦ-ФЕЙНА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПІВДЕННОГО СТЕПОВОГО РЕГІОНУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

26–27 травня 2021 року

ОЛДІ ПЛЮС
2021

УДК 504.06(477.7)(063)
П69

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Гавриленко В.С., к.б.н., с.н.с., директор Біосферного заповідника “Асканія-Нова” НААН; **Янсе Л.А.,** д.б.н., член-кореспондент НААН, заступник академіка-секретаря Відділення землеробства, меліорації та механізації Президії НААН; **Ходосовцев О.Є.,** д.б.н., професор кафедри ботаніки ДВНЗ “Херсонський державний універ- ситет”; **Ясинецька Н.І.,** к.б.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи Біосферного заповідника “Асканія-Нова” НААН; **Корінець Н.О.,** к.с.-г.н., учений секретар Біосферного заповідника “Асканія-Нова” НААН; **Гавриленко Н.О.,** к.б.н., с.н.с., завідувачка лабораторією дендрологічного парку Біосферного заповідника “Асканія-Нова” НААН; **Шаповал В.В.,** к.б.н., с.н.с., завідувач лабораторією біомоніторингу і заповідного степу Біосферного заповідника “Асканія-Нова” НААН

РЕЦЕНЗЕНТИ: Коніщук В.В., д.б.н., професор, завідувач відділу охорони ландшафтів, збереження біорізноманіття і природозаповідання Інституту агроекології і природокористування НААН; **Лихолат Ю.В.,** д.б.н., професор, завідувач кафедри фізіології та інтродукції рослин Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара

Рекомендовано до друку Вченою радою
Біосферного заповідника “Асканія-Нова” (*протокол № 2 від 11.05.2021*)

Матеріали подаються в авторській редакції. За достовірність викладених наукових фактів, власних імен та інші відомості відповідальність несуть автори публікацій. Думка редакції може не збігатися із думкою авторів.

Практичні аспекти збереження біорізноманіття південного степового
П69 регіону : збірник наукових праць науково-практичного семінару (Біосферний заповідник “Асканія-Нова”, смт Асканія-Нова, 26–27 травня 2021 року). – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 180 с.

ISBN 978-966-289-502-5

Збірник наукових праць науково-практичного семінару "Практичні аспекти збереження біорізноманіття південного степового регіону" містить рецензовані наукові статті, в яких висвітлено проблеми заповідної справи, збереження природного різноманіття, охорони рідкісних видів рослин і тварин у штучно створених умовах. Також сюди увійшли результати наукових досліджень у сфері екології, зоології, ботаніки, сучасного стану природної флори та фауни.

Видання розраховано на науковців, працівників установ природно-заповідного фонду, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів.

УДК 504.06(477.7)(063)

ISBN 978-966-289-502-5 © Біосферний заповідник “Асканія-Нова” НААН, 2021

Сон М. О., Черная Т. Г., Деменчук О. В. Днестровский и Будакский лиманы: научно-популярная брошюра / под. редакцией проф. А. Л. Цыкало, Т. Г. Чёрная. Одесса : Одесский государственный экологический университет, 2009. 72 с.

УДК 502.7:636.084.22:599.723:599.72(44)

Є.І. Коржов[1, 2]

[1]*Херсонський державний аграрно-економічний університет*
вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006 Україна
[2]*Національний природний парк "Нижньодніпровський"*
вул. Університетська, 136-а, м. Херсон, 73036 Україна
e-mail*: korzhov888@ukr.net*
orcid.org/0000-0003-2677-5296

ОЦІНКА ВИДОВОГО СКЛАДУ РАКОПОДІБНИХ ДНІПРОВСЬКО-БУЗЬКОГО ЛИМАНУ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ, ТА ЙОГО МОЖЛИВИХ ЗМІН

Дніпровсько-Бузький лиман є найбільшим водним об'єктом Півдня України, відіграє важливу роль у збереженні біорізноманіття, багатства ендемічної флори та фауни і підтриманні екологічної стійкості регіону. Він, завдяки своїм екотонним властивостям, є місцем існування значної кількості наземних і водних тварин, має багату навколоводну фауну (ссавці, птахи, амфібії тощо). В умовах сучасних кліматичних змін і активного антропогенного впливу водне середовище лиману зазнало низки перетворень, які можуть призвести до суттєвих гідроекологічних змін. В таких умовах найбільш вразливими є планктонні організми, що мешкають у товщі води, не мають здатності до активного самостійного руху і чутливо реагують навіть на невеликі зміни в абіотичному середовищі. Особливо гострим питанням при зміні параметрів навколишнього середовища постає збереження малочисельних та рідкісних видів живої природи. З огляду на це, в нинішній час актуальним питанням є оцінка стану рідкісних видів

ракоподібних Дніпровсько-Бузького лиману, до підтипу яких належить переважно угруповання зоопланктону і бентосу, та можливих змін у їх складі.

Серед ракоподібних, які мають природоохоронний статус, у регіоні досліджень нами було виділено 14 видів (таблиця).

Перелік ракоподібних Дніпровсько-Бузької гирлової області, занесених до Червоної книги України, та місця їх існування

Вид	Поширення на території досліджень
1	2
Бранхінектела середня *Branchinectella media* (Schmankewitsch, 1873)	Гирлова ділянка Дніпра, Тилігульський лиман, східна частина Дніпровсько-Бузького лиману
Бранхінекта східна *Branchinecta orientalis* (G. O. Sars, 1901)	Гирлова ділянка Дніпра, Тилігульський лиман
Бранхінела колюча *Branchinella spinosa* (H. Milne Edwards, 1840)	Гирлова ділянка Дніпра, Кримський півострів
Танімастикс ставковий *Tanymastix stagnalis* (Linnaeus, 1758)	Гирлова ділянка Дніпра, східна частина Дніпровсько-Бузького лиману
Мізида Варпаховського *Katamysis warpachowskyi* (Sars, 1893)	Гирлова ділянка Дніпра
Мізида аномальна *Hemimysis anomala* (Sars, 1907)	Прибережні черепашкові смуги Чорного і Азовського морів
Іфігенела Андрусова *Iphigenella andrusovi* (Sars, 1896)	Гирлова ділянка Дніпра, східна частина Дніпровсько-Бузького лиману
Іфігенела колючконога *Iphigenella acanthopoda* (Sars, 1896)	Гирлова ділянка Дніпра, східна частина Дніпровсько-Бузького лиману
Іфігенела Шаблінська *Iphigenella shablensis* (Carausu, 1943)	Гирлові ділянки Інгулу та Південного Бугу
Ніфарг середній *Nipargoides intermedius* (Carausu, 1943)	Гирлова ділянка Дніпра, східна та центральна частини Дніпровсько-Бузького лиману
Гмеліна Кузнецова *Gmelina kusnetzowi* (Sowinsky, 1904)	Гирлова ділянка Дніпра, східна та центральна частини Дніпровсько-Бузького лиману

Закінчення таблиці

1	2
Гмеліна мала *Gmelina pusilla* (Sars, 1896)	Придельтова частина гирлової ділянки Дніпра
Трав'яний краб *Carcinus aestuarii* (Nordo, 1847)	Прибережна зона Чорного і Азовського морів
Морський кріт *Upogebia pusilla* (Petagna, 1792)	Прибережні глибоководні смуги Чорного і Азовського морів

Перелік місць знахідок видів ракоподібних, які мають різний природоохоронний статус (Червона книгаУкраїни 2009), вказує на те, що переважним локалітетом прісноводних та солонувато-водних видів у регіоні досліджень є гирлові ділянки Дніпра і Південного Бугу, східна і частково центральна частина Дніпровсько-Бузького лиману. Види, яким притаманне існування у солоних водах, зустрічаються на прибережних смугах Чорного і Азовського морів та у західній частині лиману.

Прогнозування стану окремих особин можливе з урахуванням змін абіотичних факторів середовища їх мешкання та оцінки толерантності видів до цих параметрів водної екосистеми. Нашими дослідженнями, проведеними на початку XXI століття, встановлено, що у водній екосистемі Дніпровсько-Бузького лиману суттєво збільшилась солоність води за рахунок скорочення прісноводного стоку з континенту і збільшення надходження солоних вод за рахунок підвищення рівня Чорного моря (Коржов, Гончарова, 2020; Korzhov, Kutishchev, Honcharova, 2020). Важливим аспектом кліматичних змін в регіоні є повсюдне замулення акваторій та прибережних ландшафтів, зміна гранулометричного складу ґрунтів у сторону дрібнофракційної складової (Коржов, 2017; Korzhov, 2020). Також можна відмітити часткове збільшення антропогенного навантаження на водну екосистему лиману, яке, переважно, пов'язане, з забрудненням нафтопродуктами від роботи водного транспорту. Цьому сприяло будівництво та відновлення ряду портових об'єктів і воднотранспортних сполучень на гирловій ділянці Дніпра та в Дніпровсько-Бузькому лимані.

Підвищення солоності вод у водній системі регіону становить загрозу для прісноводних видів, не пристосованих до таких умов існування. До таких видів належать танімастикс ставковий, мізида Варпаховського, іфігенели Андрусова та колючконога, ніфарг середній, гмеліни Кузнецова і мала. Подальше скорочення стоку Дніпра і

Південного Бугу в сукупності з ростом рівня Чорного моря може спричинити скорочення чисельності зазначених видів або їх повне зникнення в межах регіону досліджень.

Замулення ложа Дніпровсько-Бузького лиману та прилеглих до нього гирлових ділянок річок також значно погіршує умови існування рідкісних видів ракоподібних. Чутливими до цього фактору є мізиди Варпаховського і аномальна, іфігенели Андрусова та колючконога, ніфарг середній, трав'яний краб і морський кріт. Скорочення ділянок з піщаним та мулисто-піщаним дном, активна абразія берегів, особливо у північних районах лиману, значно скорочує можливі площі існування наведених видів і знижує ймовірність їх подальшого розповсюдження в регіоні.

Третім фактором, що суттєво впливає на процеси зміни умов існування гідробіонтів, зокрема ракоподібних, є часткове збільшення антропогенного навантаження на акваторію Дніпровсько-Бузького лиману. Серед видів ракоподібних, занесених до Червоної книги України (електронний ресурс), які спостерігаються в регіоні досліджень (таблиця), лише два є досить стійкими до антропогенного навантаження – це мізида Варпаховського та іфігенела Шаблінська. Усі інші види є вразливими до господарської діяльності. Серед найбільш шкідливих антропогенних впливів виділяють забруднення поверхневих вод продуктами згорання палива від водного транспорту, надходження стоків з сільсько-господарських полів, пасовищ та ферм, урбанізація (Червона книга України, 2009).

Врахування толерантності видів до основних факторів водного середовища, які зазнали найбільших змін у сучасний період, дає змогу визначити тенденції розвитку їх угруповань в регіоні досліджень.

Так, у найближчий час, при збереженні динаміки збільшення солоності вод, замулення ложа лиману та зростання антропогенного навантаження на водне середовище, найбільш вразливими виявляться такі види ракоподібних: танімастикс ставковий, мізида Варпаховського, іфігенели Андрусова та колючконога, ніфарг середній, гмеліни Кузнецова та мала.

Мізида аномальна, трав'яний краб і морський кріт можуть частково зазнати негативних змін від переформування розглянутих параметрів водного середовища в сучасний період. Вони досить толерантні до підвищеної солоності води, однак мешкають на кам'янистих, твердих незамулених ґрунтах.

Найменших змін видового складу та ареалу поширення зазнаватимуть бранхінектела середня, бранхінекта східна, бранхінела колюча та іфігенела Шаблінська, які толерантні до підвищення солоності вод і ареал їх поширення не залежить від стану донних ґрунтів.

Однак, зазначимо, що неконтрольований шкідливий антропогенний вплив на водні об'єкти регіону, як і раніше, може поставити під загрозу зникнення навіть стійких до нинішніх гідроекологічних перебудов рідкісних видів ракоподібних.

Коржов Є. І. Зміни гранулометричного складу донних відкладів Дніпровсько-Бузького лиману в сучасний період. *Наукові читання, присвячені Дню науки. Екологічні дослідження Дніпровсько-Бузького регіону*. Херсон, 2017. Вип. 10. С. 17–21.

Коржов Є. І., Гончарова О. В. Формування режиму солоності вод Дніпровсько-Бузької гирлової області під впливом кліматичних змін у сучасний період. *Actual problems of natural sciences: modern scientific discussions*: Collective monograph. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. P. 315–330.

Червона книга України. Тваринний світ. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

Червона книга України. Ракоподібні (Crustacea). URL: https://redbook-ua.org/ru/category/crustacea/

Korzhov Ye. I. Analysis of possible negative environmental and socio-economic consequences of freshwater drain reduction to the Dnieper-Bug mouth region. *Perspectives of world science and education* : abstracts of the 8th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan, 2020. P. 84–90.

Korzhov Ye. I., Kutishchev P. S., Honcharova O. V. Influence of water balance elements change on the salinity regime of the Dnieper-Bug estuary. *Innovative development of science and education* : abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece, 2020. P. 225–231.

ЗМІСТ

ЗАПОВІДНА СПРАВА

В.С. Гавриленко
Реалізовані напрямки організаційної, природоохоронної і наукової діяльності Біосферного заповідника “Асканія-Нова” кінця ХХ – початку ХХІ століть та перспективи подальшого розвитку установи 3

В.В. Шаповал
Записки до моніторингу відновлення рослинності Новоетапського перелогу асканійського степу 13

В.М. Скоробогатов, О.В. Василюк
Пропозиції створення територій Смарагдової мережі на території Миколаївської області.....23

О.М. Бронскова, О.І. Бронсков
Природні комплекси нижньої течії р. Кальміус як перспективний об’єкт ПЗФ 27

В.І. Карамушка, С.Г. Бойченко, С.О. Макарчук, О.В. Назарова
Вразливість біотопів Чернігівського Полісся до змін клімату 32

Ю.Ю. Тюх, М.Ю. Дербак, М.Ю. Ярема, М.І. Дербак, Т.М. Нірода
Менеджмент природних екосистем НПП “Синевир” 37

В.І. Пілюга
Досвід репатріації пугача *Bubo bubo* в Північно-Західному Причорномор’ї 41

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

О.Ф. Щербакова, В.В. Новосад, К.В. Новосад
Ендемічні раритетні види флори Кодимо-Єланецького Побужжя.....49

Г.В. Гузь
Просторовий розподіл деяких регіонально рідкісних видів рослин на території Стрільцівського степу.....55

М.О. Пархоменко, В.Г. Клетьонкін
Попередні результати вивчення представленості мікропопуляцій рябчика руського (*Fritillaria ruthenica* Wikstr.) на території Національного природного парку "Дворічанський" 59

І.І. Мойсієнко, П.М. Дайнеко
Перспективи збереження степового фіторізноманіття на городищах Нижнього Придніпров'я 63

І.І. Мойсієнко, Н.О. Скобель, Б. Суднік-Войциковська, І. Дембіч, М. Захватович, М.Я. Захарова, В.М. Дзеркаль
Старі цвинтарі як рефугіум степової флори на Херсонщині 68

Л. Глущенко, В. Кирьян, Т. Шевченко
Еколого-економічна оцінка ресурсозначимих видів лікарських рослин степових екотопів 74

А.М. Гладкіх, Ю.В. Бенгус, Д.В. Леонтьєв
Видове різноманіття ліхенізованих та ліхенофільних грибів лісового заказника "Великоанадольський" (Донецька обл.) 80

Ю. Ярема, Т. Нірода, В. Беца, Г. Субота
Національний природний парк "Синевир" – територія дивовижної дикої природи та його біорізноманіття 84

К.В. Курячий, М.О. Височин, О.І. Погребняк, О.А. Сидоренко
Регіонально рідкісні хребетні (Vertebrata) Регіонального ландшафтного парку "Краматорський" 89

О.А. Дядічева
Значення моніторингових територій Приазовського національного природного парку для раритетної орнітофауни 93

І.В. Біляков
Європейська болотяна черепаха *Emys orbicularis* в Одеській області. Стан та загрози 99

Є.І. Коржов
Оцінка видового складу ракоподібних Дніпровсько-Бузького лиману, занесених до Червоної книги України, та його можливих змін 103

О.Б. Гребень

Аплопараксиди (Cestoda, Cyclophyllidea) птахів України 108

В.Г. Клетьонкін
Попередні результати вивчення фауни жалких перетинчастокрилих (Hymenoptera, Aculeata) Національного природного парку "Святі гори"..... 112

ОХОРОНА РІДКІСНИХ ВИДІВ РОСЛИН І ТВАРИН У ШТУЧНО СТВОРЕНИХ УМОВАХ

В.В. Гриценко, А.М. Гнатюк, С.Я. Діденко, М.Б. Гапоненко
Охорона фітораритетів степових екосистем України у Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАН України 117

О.І. Шиндер
Аборигенна флора Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України (м. Київ): сучасна структура і зниклі види 122

А.М. Ліснічук, Т.В. Чубата
Збереження видів роду *Stipa* L. місцевої флори Кременецьких гір в умовах культури 127

Н.О. Гавриленко
Раритетна складова інтродукованої флори дендропарку "Асканія-Нова"..... 131

С.А. Глухова, С.М. Михайлик, О.І. Шиндер
Ліани в насадженнях Сирецького дендрологічного парку (м. Київ): склад колекції, використання в озелененні, участь у фітоінвазіях 136

Р.М. Федько, Л.А. Федько
Голонасінні дендрологічної колекції Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроекології і природокористування НААН 141

В.К. Горб, Н.І. Довгалюк
Особливості росту, розвитку, декоративності та розмноження *Xanthoceras sorbifolia* Bunge в умовах Києва 144

О.Є. Белгородський
Оцінка декоративності та перспективність сортів роду *Hyacinthus* L. в умовах південно-степового регіону України 147

М.П. Колосович
Розробка заходів підвищення насіннєвої продуктивності *Astragalus dasyanthus* Pall 153

Р.Ю. Юречко
Біологія проростання насіння *Cochlearia pyrenaica* DC 157

Н.С. Звегінцова
Дослідження видового складу гастрофілід (Diptera: Gastrophilidae) кулана туркменського в зоопарку "Асканія-Нова" 162

Н.І. Ясинецька, Н.С. Звегінцова, Ю.М. Герасимчук
Розведення коня Пржевальського в Зоологічному парку місцевого значення "Таврія": еколого-паразитологічна ситуація 168

Наукове видання

Науково-практичний семінар

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПІВДЕННОГО СТЕПОВОГО РЕГІОНУ

Збірник наукових праць

Біосферний заповідник "Асканія-Нова" НААН
смт Асканія-Нова, 26–27 травня 2021 року.

Редакційна колегія:
Гавриленко В.С., Янсе Л.А., Ходосовцев О.Є.,
Ясинецька Н.І., Корінець Н.О., Гавриленко Н.О.,
Шаповал В.В.

Комп'ютерна верстка – Сауермільх І.В.
Фото на обкладинці – Гавриленко В.С.

Підписано до друку _____Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 10,46. Наклад 300. Замовлення № 0521-347.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво та друк: ОЛДІ-ПЛЮС
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46а
Свідоцтво ДК № 6532 від 13.12.2018 р.

Тел.: +38 (048) 709-38-69, +38 (098) 559-45-45,
+38 (095) 559-45-45, +38 (093) 559-45-45
Для листування: а/с 20, м. Херсон, Україна, 73021
E-mail: office@oldiplus.ua